

СТЕВАН ГАЈИЋ*
Институт за европске студије
Београд

УДК 141.7:27.4
Оригиналан научни рад
Примљен: 01.09.2017
Одобен: 02.10.2017
Страна: 25-42

АФРОАМЕРИЧКИ ИНТЕЛЕКТУАЛЦИ И ХРИШЋАНСТВО**

Сажетак: Једно од кључних питања афроамеричких интелектуалаца било је, и још је, питање става према хришћанству. Да ли је реч о религији поробљивача, чији је циљ да оправда овај систем и робовима пружи наду да ће бити срећни само када умру, или о вери која је највећа оптужба против робовласника, који робовласничким системом највише оптужују сами себе и својом первертираном верзијом хришћанства хуле на Христа. Овде су сучељени ставови неколицине најважнијих афроамеричких политичких мислилаца и активиста, оних чији су ставови дефинисали линије расправе у будућности. У овом чланку сучељени су ставови Фредерика Дагласа, Вилијама Де Бојса, Мартина Лутера Кинга и Малколма Екса.

Кључне речи: хришћанство, ислам, лажна религија, ропство, слобода, Фредерик Даглас, Вилијам Де Бојс, Малколм Екс, Мартин Лутер Кинг

Дагласова „истинска вера”

Биографије познатих људи увек су писане на основу доступних података о њима, било да су их сами остављали било да их је неко други бележио, а писање биографија обично је скопчано с мањим или већим препрекама њиховог веродостојног реконструисања. При томе биографи можда најтеже допиру до истине о стварном стању духовних борби и веровања личности које описују. Ипак, ако се нешто са сигурношћу може тврдити кад је о Фредерику Дагласу (Frederick Douglass)¹ реч, онда је то несумњива чињеница да је он био дубо-

* stevangajich@yahoo.com

** Рад је проистекао из докторске дисертације „Два виђења будућности Афроамериканаца у Сједињеним Државама: Фредерик Даглас и Вилијам де Бојс”, одбрањен на Универзитету у Београду, Факултету политичких наука. Рад је настао у оквиру научно-истраживачког пројекта Института за европске студије „Србија у процесима европских интеграција: глобални контекст, институције, идентитет” (179014), који финансира Министарство просвете, науке и технолошког развоја Републике Србије.

¹ Даглас (1818–1895) је најзначајнији афроамерички аболициониста, политички мислилац, импресивни говорник, бескомпромисни борац за укидање ропства на читавој територији САД. Због

ко верујући човек. За ту тврдњу сам је оставио прегршт доказа, а на оне који су га слушали увек је остављао утисак човека који чврсто верује у сваку своју изговорену реч. Оно у шта је веровао у тесној је вези с његовим политичким уверењима. Другим речима, могло би се рећи да су Дагласова политичка уверења проистекла из његовог поимања хришћанства и морала. А на Дагласовој вери, у првом реду, заснива се његово убеђење да је крах ропства неумитан. Такође, да је религија робовласника лажна и да, ако би били у праву робовласници који за себе тврде да су хришћани, онда он не би био хришћанин.

С обзиром да је, према Дагласу, ропство стање непрестаног неравноправног рата између роба и господара, он роба, који је у потрази за слободом, разрешава обавезе да се придржава моралних норми хришћанства које важе за слободног човека. Даглас сматра да је у борби за слободу робу дозвољено и убиство, у неким случајевима чак и самоубиство.

Даглас се первертираном религијом Југа и односом религије и ропства највише бавио у другој од своје три аутобиографије, *Моје ропство и моја слобода* (*My Bondage and My Freedom*), због чега ће се и анализа која следи највише заснивати на том његовом спису. Дагласови искази у његовој другој аутобиографији прилично су сликовити а на многим местима и цинични, јер он директно исмева религиозност робовласника и гонича робова, који су у стању да у недељу исповедају грехе и изражавају саучешће у болу оних који пате или оскудевају, да би у понедељак без икаквих моралних скрупула дивљачки бичевали своје робове и терали их на исцрпљујући рад. Ова аутобиографија интересантна је и због прилога који садрже између осталих и отворено писмо робовласнику Томасу Олду (*Thomas Auld*) у коме га Даглас (на свом префињеном енглеском језику високо образованог човека) суочава с неправдама које му је овај наносио. И не само то, он директно доводи у питање морал и хришћанство господара који је у стању да се један дан моли раме уз раме са својим робом, да би му сутрадан наносио нове патње.

У стању рата, што ропство јесте, тактику којом се робови служе како би преживели, Даглас описује следећим речима: „Робовласници увек потцењују интелигенцију са којом треба да се ухвате у коштац... Глупост је висока врлина за људску стоку; и пошто господар све чини да роба држи глупим, роб је довољно лукав да учини да господар мисли да је успео. Роб у потпуности цени изреку 'где је незнање благословено глупо је бити мудар'”²

таквог става сукобљавао се и са блиским пријатељима аболиционистима који су сматрали да слободне државе треба да се отцепе од робовласничког Југа, упозоравајући их да би то била издаја не само робова (и сам Даглас је рођен у ропству) и идеје грађанске солидарности него и целовитости америчке нације и државе. Даглас је једна од највећих политичких фигура Америчког грађанског рата током кога је постигао огroman успех убедивши председника Ејбрахама Линколна (*Abraham Lincoln*) да масовно укључи Афроамериканце у војску Уније. После рата био је амерички амбасадор на Хаитију. У Сједињеним Државама до дана данашњег реч Аболициониста је синоним за Дагласа, слично као што се свуда у свету кад се каже Филозоф обично подразумева Аристотел.

² „Slaveholders ever underrate the intelligence with which they have to grapple... Ignorance is a high virtue in a human chattel; and as the master studies to keep the slave ignorant, the slave is cunning enough to make the master think he succeeds. The slave fully appreciates the saying, 'where ignorance

Познато је да су затвореници увек на корак испред затворских чувара. Колико год затворски чувар био на опрезу, његов стрес се не да упоредити са стресом заточеника. Тај феномен описан је у многим документарним и играним филмовима и литерарним делима попут приповести Александра Солжењница *Један дан Ивана Денисовича*. Сличан феномен постоји и у другим, мање екстремним животним међуљудским односима у готово свакој организацији. Војници су увек „паметнији” од старешине, ма колико старешине познавале војничке тактике „хватања кривине”. Исто важи и за однос ученика и професора, послодавца и запосленог и сваки други облик хијерархијски уређених односа. Однос господара и роба описао је и Хегел (Georg Wilhelm Friedrich Hegel) у Феноменологији духа (*Phänomenologie des Geistes*). Једноставно речено, господар је природно – као и свако на позицији моћи – подложен опуштању, док је роб принуђен на непрестану будност; стално је напет и утрениран. Даглас заправо овде описује стереотип „доброг веселог црње” који је насликан много касније у роман Херијет Бичер Стоу (*Harriet Beecher-Stowe*) *Чича Томина колиба* (*Uncle Tom's Cabin*). Постојање таквог црнца Даглас не негира, али зна да је тако створена слика само маска и фикција. Јер, таквим понашањем роб удара на сујету господара, подилазећи му како би га обмануо и у коначном исходу се ослободио.³

У овом стању рата тактика белаца, присталица робовласништва, састојала се у томе да експлоатацију представе као рационалан однос међу „такво различитим” расама, што је моћни сенатор из Јужне Каролине Џон Калхун (*John C. Calhoun*)⁴ описао у говору „Ропство позитивно добро” (*Slavery a Positive Good*), према коме је и за робове најбоље да остану у тако структурисаном односу као што је ропство на Југу. Ова позиција је, поред „рационалне компоненте”, брањена и са теолошког становишта, а у религијском анестезирању белаца (како би се осећали добро у свом служењу Богу, што ропство ни у чему не омета), али и анестезирању црних робова ради њиховог држања у покорности, најважнију улогу имале су беле протестантске цркве Југа. То је Даглас веома прецизно уочавао, што и амерички политиколог Питер Мајерс (*Peter Myers*) истиче у својој анализи: „Он је тврдио да без подршке цркава, ’чувара јавног морала’, ропство не би могло да опстане ни часа. Корупција религије била је довољно предвидљива у Дагласовом расуђивању, из простог разлога што су људи углавном веровали да је њихов господ као они сами. Цркве су стајале ’прве међу утицајима који нас тлаче и спречавају наш напредак’, посе-

is bliss, 'tis folly to be wise””. Douglass, F 1857, *My Bondage and My Freedom*, Miller, Orton & Co., New York & Auburn, p. 81.

³ Уосталом, и у српском колективном сећању постоји својеврсни „Чича Тома” – лик Ере који Турцима подилази и у својим очима их непрестано надмудрује, док је он за „глупог Турчина” само „добра и покорна раја”. Наравно, за Еру није идеал да буде раја а ако баш и није хајдук, гледаће да хајдуцима помогне кад год узмогне.

⁴ Најжешћи оратор и борац за робовласништво, један од најутицајнијих политичара Сједињених Држава свога времена. Иако је умро 11 година пре почетка Америчког грађанског рата, чак и пре почетка првих оружаних борби у серији инцидената познатим као „Крвави Канзас” између 1854. и избијања рата 1861. године, Калхунови аргументи имали су огроман утицај на присталице ропства у Конфедерацији јужних робовласничких држава.

бно на Југу, где је 'лажна религија', пропагирана од робовласника, 'свуда пре- владала'".⁵

Даглас констатује да је ропство постало интегрални део белих протес- тантских деноминација Југа и бесан је због лицемерја којим се оправдава „проклета институција”, како назива ропство, и због чињенице да је предикао- ница постала „велики бранилац” робовласништва. „Али питаћете ме, могу ли ове ствари бити могуће у земљи која исповеда хришћанство? Да, оне су такве; и то није оно најгоре... Морам да вас обавестим да је религија јужних држава у овом времену највећи поборник, велики чувар скровишта крвавих злочина о којима сам говорио. Док Америка штампа памфлете и библије; шаље мисиона- ре у иностранство да преобраћују пагане; троши њен новац на различите начине за промоцију јеванђеља у страним земљама – роб не само да лежи за- борављен, незбринут, већ је згажен под стопалом тих самих цркава (наше) земље. Шта ми имамо у Америци? Зашто смо учинили ропство делом религије земље. Да предикаоница стоји као велики бранилац ове проклете институције, како се она назива. Свештеници религије муче посвећене странице инспириса- не мудрошћу да одобре крваво дело. Они стоје напред као најистакнутији, најјачи браниоци ове 'институције'. Као доказ овога, не треба ништа више да урадим осим да кажем општу чињеницу, ропство је постојало под балегом скровишта Југа за последњих 200 година и није било никаквог рата између религије и ропства Југа”.⁶

О природи јужњачког ропства најречитије говори Дагласова оцена рели- гиозних присталица ропства. У његово сећање дубоко се урезао ужас који га је, као искрено верујућег човека, док је био роб, обузимао у близини верски „најревностнијих” робовласника; њих се највише плашио и сматрао их је неу- поредиво горим од мање религиозних и нерелигиозних власника робова. Нај- већи парадокс и крунски доказ лажног карактера и извитопереног духа јуж-

⁵ „He argued that without the support of the churches, the ‘guardians of the public morality,’ slavery could have survived scarcely on hour. The corruption of religion was predictable enough, in Douglass’s reasoning, simply because people generally believe their Lord as like themselves. The churches stood ‘first among the influences which oppress us and prevent our improvement,’ especially in the South, where the ‘sham religion’ propagated by the slaveholders ‘everywhere prevailed’”. Myers, CP 2008, *Frederick Douglass, Race and the Rebirth of American Liberalism*, University Press of Kansas, Lawrence, p. 41.

⁶ „But you will ask me, can these things be possible in a land professing Christianity? Yes, they are so; and this is not the worst... I have to inform you that the religion of the southern states, at this time, is the great supporter, the great sanctioner of the bloody atrocities to which I have referred. While America is printing tracts and bibles; sending missionaries abroad to convert the heathen; expending her money in various ways for the promotion of the gospel in foreign lands – the slave not only lies forgot- ten, uncared for, but is trampled under foot by the very churches of the land. What have we in America? Why, we have slavery made part of the religion of the land. Yes, the pulpit there stands up as the great defender of this cursed *institution*, as it is called. Ministers of religion come forward and torture the hallowed pages of inspired wisdom to sanction the bloody deed. They stand forth as the foremost, the strongest defenders of this ‘institution’. As a proof of this, I need not do more than state the general fact, that slavery has existed under the droppings of the sanctuary of the south for the last two hundred years, and there has not been any war between the *religion* and the *slavery* of the south”. Douglass, F 1857, „Reception speech at Finsbury Chapel, Moorfields, England”, May 12 1846” in *My Bondage and My Freedom*, Miller, Orton & Co., New York & Auburn, p. 415.

њачког „хришћанства” била је епизода из Дагласовог живота у ропству у којој су му управо ти најревноснији „хришћани” палицама и батинама растурили школу веронауке у којој је Божју реч преносио другим робовима. Тај детаљ из његовог живота говори колико су и сами робовласници – као и надзорници на њиховим имањима, задужени за батинање и дисциплиновање робова, подједнако узорни „хришћани” – били свесни лажности своје доктрине. Јер, морали су да прибегну насиљу како би спречили да робови допру до истине јеванђеља, очигледно видећи да они, упознавши Свето писмо, могу да се науче идеалу слободе. На овом догађају руши се читава кула од карата лажног хришћанства и лажног морала којим робовласници правдају свој тлачитељски систем. Чак и уколико би они покушали да оправдају ропство тиме што робови наводно нису људи, овај поступак сам за себе показује да они у то свакако нису веровали, јер да јесу Дагласова школа их се не би тицала пошто су, према њима, робови бесловесна бића у којима ни уз највећи труд не би било могућно пробудити осећај за морал и слободу.

Управо сазнање да нису у праву, робовласнике је чинило још зловнијим, јер су заправо патили од Каиновог греха, чији су робови живи сведоци, који их је изнова и изнова нагонио у зачарани круг понављања злочина. Напросто, таква је природа робовласништва и његове религије, коју Даглас овако описује: „Ја тврдим без имало оклевања да је религија Југа – као што сам је ја посматрао и доказао – пука покривка за најгрозније злочине; оправдање најужаснијег варварства; покровитељ најомраженијих превара; и безбедно уточиште, под којим најмрачније кривице, најгрозније и најпакленије грозоте гноје и цветају. Када бих опет био сведен на положај роба, одмах до те пропасти највећом која би могла да ме снађе сматрао бих чињеницу да сам роб религиозног власника. Јер, од свих робовласника са којима сам се икада сусрео, религиозни робовласници су најгори... Религиозни робовласници, као религиозни тужиоци, још су екстремнији у својој злоби и насиљу”.⁷

Суштину религије робовласништва Даглас илуструје упечатљивим примерима, међу којима је и овај протестански богоугодник: „Молио бих да упознам читаоца са пречасним Ригбијем Хопкинсом... Он је увек стизао да избичује једног или два роба понедељком ујутру, како би разрадио руке за рад, уз инспирацију нове уверености у понедељак да му његова проповед у недељу о доброту, милости, братској љубави и сличноме није сметала за успостављање власти бичем. Деловао је као да жели да их убеди како његове сузе над сиромашнима, изгубљенима и упропашћеним грешницима и његово сажалење за њих, није допрло до црнаца који су обрађивали његова поља. Овај светачки

⁷ „I assert most unhesitatingly, that the religion of the south – as I have observed it and proved it – is a mere covering for the most horrid crimes; the justifier of the most appalling barbarity; a sanctifier of the most hateful frauds; and a secure shelter, under which the darkest, foulest, grossest, and most infernal abominations fester and flourish. Were I again to be reduced to the condition of a slave, next to that calamity, I should regard the fact of being the slave of a religious slaveholder, the greatest that could befall me. For all slaveholders with whom I have ever met, religious slaveholders are the worst... Religious slaveholders, like religious persecutors, are ever extreme in their malice and violence”. Douglass, F 1857, *My Bondage and My Freedom*, Miller, Orton & Co., New York & Auburn, pp. 257–258.

Хопкинс знао је да се хвали да је најбоља рука за управљање црнцем у земљи. Он је бичевао за најмањи прекршај, како би спречио чињење великих”.⁸

Слично је Дагласово сведочење о извесном господину Видену, методистичком проповеднику, ватреном поборнику верских прописа, генерално узев, чувеном по патолошком злостављању робова. Виденова теорија, коју је у пракси стално примењивао, била је да добар роб треба да буде бичеван да би остао добар, а да лошем робу бич свакако следује да би постао – добар. „Понашај се рђаво, или се понашај добро, била је позната максима Видена, дужност господара је да употреби бич”.⁹

И по стицању слободе ова тема је заокупљала Дагласа, не само у том смислу што је у својим аутобиографијама и небројеним предавањима и проповедима безброј пута препричавао свој живот у ропству, већ и тиме што је имао потребу да се директно обрати многима који су узурпирали његову слободу и закинули га користећи се бесплатно његовим радом и да на свој начин сведе рачуне с њима. У неколико јавних писама он се обратио својим негдашњим господарима, пластично им предочавајући грехе које су починили према њему и његовој породици и сабраћи. Веома је потресан детаљ из писма Томасу Олду, коме покушава да објасни да је и он човек са породицом као и Олд. Својим бритким језиком зрелог и образованог човека Даглас посрамљује бившег господара: „О! господине, робовласник ми никада не делује у тој мери као потпуни агент пакла док не погледам на моју драгу децу. Тада се моја осећања подигну изван моје контроле... Сећам се ланца, жвала, крвавог бича; суморности која попут смрти замрачује сломљени дух суморних сужања; ужасну одговорност његовог бића отргнутог од жене и деце и продатог као звер на тржишту. Немој рећи да је то слика из маште. Ти добро знаш да носим ожиљке на својим леђима нанете твојим налогом; и да си ти, док смо били браћа у истој цркви, изазвао да ова десна рука, којом ти сада пишем ово писмо, буде чврсто везана за моју леву и да моју особу, под претњом пиштоља, одвуку 15 миља од Бејсајда до Истона, да буде продата као звер на пијаци за наводни злочин намере да утекне из твог власништва”.¹⁰

⁸ „I beg to introduce the reader to Rev. Rigby Hopkins... He always managed to have one or two slaves to whip on Monday morning, so as to start his hands to their work, under the inspiration of a new assurance on Monday, that his preaching about kindness, mercy, brotherly love, and the like, on Sunday, did not interfere with, or prevent him from establishing his authority, by the cowskin. He seemed to wish to assure them, that his tears over poor, lost and ruined sinners, and his pity for them, did not reach to the blacks who tilled his fields. This saintly Hopkins used to boast, that he was the best hand to manage a Negro in the county. He whipped for the smallest offenses, by way of preventing the commission of large ones”. Ibid., p. 259.

⁹ „Behave ill, or behave well, it was the known maxim of Weeden, that it is the duty of a master to use the lash”. Ibid., p. 258.

¹⁰ „Oh! sir, a slaveholder never appears to me so completely an agent of hell, as when I think of and look upon my dear children. It is then that my feelings rise above my control... I remember the chain, the gag, the bloody whip; the death-like gloom overshadowing the broken spirit of the fettered bondman; the appalling liability of his being torn away from wife and children, and sold like a beast in the market. Say not that this is a picture of fancy. You well know that I wear stripes on my back, inflicted by your direction; and that you, while we were brothers in the same church, caused this right hand, with which I am now penning this letter, to be closely tied to my left, and my person dragged, at the pistol's

Поставши слободан човек и дошавши на север Сједињених Држава, Даглас се не одриче Христа, иако је згрожен јужњачким „хришћанством”, већ, напротив, жели да докаже себи и другима да истинско хришћанство није оно са којим се сусрео током ропства. И при томе добро памти да је прве речи научио да сроче управо из Светог писма, уз помоћ своје господарице Софије Олд (Sophia), које се са захвалношћу сећао. Дагласов животни пут и решеност да стекне слободу нераскидиво су повезане са две ствари: писменошћу и Светим писмом.

По доласку у Њубедфорд он је са „запрепашћењем и ужаснутошћу” открио да су расизмом итекако натопљени и северњачки храмови који одржавају везу са јужњачким црквама и, што је још важније, да у црквама на северу Сједињених Држава влада јасно видљива расна доминација белаца. „Међу мојим првим бригама по доспевању у Њубедфорд била је да постанем уједињен са црквом, јер никад заправо нисам одустао од моје религиозне вере. Постао сам равнодушан и у запуштеном стању, али сам још био убеђен да је моја дужност била да се прикључим методистичкој цркви. Тада нисам био свестан моћног утицаја тог религиозног тела у корист поробљавања моје расе, нити сам видео како северне цркве могу бити одговорне за понашање јужњачких цркава... Суди онда, драги читаоче, о мом запрепашћењу и ужаснутошћу кад сам открио, као што ускоро јесам, да су све моје милосрдне претпоставке биле погрешне... када је било очигледно да су сви белци били услужени хлебом и вином, брат Бони – побожни брат Бони – после дуге паузе... позвао је својом руком, ускликујући 'Дођите напред, обојени пријатељи! – дођите напред! Ви сте такође заинтересовани за крв Христову'... Изашао сам напоље и отаџ у ту цркву никад нисам крочио, иако сам искрено отишао тамо са жељом да се прикључим том телу”.¹¹ Даглас се, после овог непријатно отрежњујућег искуства, прикључио једној мањој црначкој методистичкој цркви.

У личном схватању хришћанства Даглас је, можда и излазећи из оквира хришћанске догме, створио морални кодекс према коме за робове не важе иста правила као за слободне људе. Управо је слобода кључна реч, јер је слобода избора главни Божји дар човеку. Узурпирањем управо овог дара, робовласни-

mouth, fifteen miles, from the Bay Side to Easton, to be sold like a beast in the market, for the alleged crime of intending to escape from your possession”. Douglass, F 1857, „Letter to His Old Master: *To My Old Master, Tomas Auld*”, May 12 1846” in *My Bondage and My Freedom*, Miller, Orton & Co., New York & Auburn, p. 426.

¹¹ „Among my first concerns on reaching New Bedford, was to become united with the church, for I had never given up, in reality, my religious faith. I had become lukewarm and in a backslidden state, but I was still convinced that it was my duty to join the Methodist church. I was not then aware of the powerful influence of that religious body in favor of the enslavement of my race, nor did I see how the northern churches could be responsible for the conduct of southern churches... Judge, then, dear reader, of my astonishment and mortification, when I found, as soon I did find, all my charitable assumptions at fault... when it was evident that all the whites had been served with the bread and wine, Brother Bonney—pious Brother Bonney—after a long pause... beckoned with his hand, exclaiming, 'Come forward, colored friends! come forward! You, too, have an interest in the blood of Christ...' I went out, and have never been in that church since, although I honestly went there with a view to joining that body.”. Douglass, F 1857, *My Bondage and My Freedom*, Miller, Orton & Co., New York & Auburn, pp. 350–351, pp. 351–352, p. 353.

ци узимају човеку најважније и насветије, сматра Даглас. С друге стране, међутим, таквог човека они ослобађају моралне одговорности која важи за друге хришћане. Како би повратио себе у Богом дато стање слободе, Даглас сматра да је робу дозвољено да учини готово све. А узимањем слободе својим робовима робовласници пре свега себе поробљавају, везујући се за страشان грех за који им – уколико се не покају и не ослободе све робове – следује и страшна казна. Према томе, морални закони хришћанства не важе у робовласничком систему, а убиство (смртни грех за хришћане), у појединим случајевима и самоубиство (највећи од свих смртних грехова), дозвољено је у ропству које је непосредно стање рата док год ропство траје. Даглас пише: „Моралност слободног друштва не може бити примењена на робовско друштво. Робовласници су учинили готово немогућим да роб почини било какав злочин, познат законима Бога или законима човека. Ако он украде, узима своје сопствено; ако убије свога господара он само имитира хероје револуције. Робовласнике држим појединачно или колективно одговорнима за сва зла која израсту из (тог) чудовишног односа и верујем да ће они као такви бити држани на суду у присуству праведног Бога. Учини човека робом и стргао си са њега моралну одговорност. Слобода избора је суштина сваке одговорности”.¹²

Даглас је, доследно, истакао и да робовласници имају слободу избора; слободу да се искупе из свог ропства, односно из ланца греха робовласништва: „Највиши доказ који робовласник може да да робу да је прихватио Бога је да ослободи своје робове. Ово је доказ да је он спреман да све преда Богу и ради Бога. Ако то не уради за све робове, било би према мојој процени и мишљењу доказ да то чини с пола срца и у потпуности неконзистентно са идејом искреног покајања”.¹³

Мајерсово запажање да су Дагласова религија и вера у морално устројство универзума биле засноване на локовској традицији теорије природног права, дакле на рационалној основи. На овом месту ваљало би скренути пажњу и на Мајерсово учовање да је Даглас отишао корак даље од Џона Лока (John Locke) у вери да су природна права не само човеку дата и неотуђива, него и да је казна за њихово узурпирање самоиспуњујућа: „Поштовање природних људских права било је испуњено истинским природним законима које је он често описивао као ’самоиспуњујуће’”.¹⁴

¹² “The morality of *free* society can have no application to *slave* society. Slaveholders have made it almost impossible for the slave to commit any crime, known either to the laws of God or to the laws of man. If he steals, he takes his own; if he kills his master, he imitates only the heroes of the revolution. Slaveholders I hold to be individually and collectively responsible for all the evils which grow out of the horrid relation, and I believe they will be so held at the judgment, in the sight of a just God. Make a man a slave, and you rob him of moral responsibility. Freedom of choice is the essence of all accountability”. Ibid., p. 191.

¹³ “The highest evidence the slaveholder can give the slave of his acceptance with God, is the emancipation of his slaves. This is proof that he is willing to give up all to God, and for the sake of God. Not to do this, was, in my estimation, and in the opinion of all the slaves, an evidence of half-heartedness, and wholly inconsistent with the idea of genuine conversion”. Ibid., p. 196.

¹⁴ „Respect for natural human rights was commanded by genuine natural laws that he frequently described as ’self-executing’”. Myers, CP 2008, *Frederick Douglass, Race and the Rebirth of American Liberalism*, University Press of Kansas, Lawrence, p. 15.

Управо у овом контексту требало би читати Дагласово амнестирање робова од сваке моралне одговорности док се налазе у ропском положају. Уколико робови подигну руку на господара, у одбрану својих неутуђивих (локовских) права, смрт или повреда господара заправо би, према Дагласовој доктрини, били ништа друго до праведна казна власнику робова који је бесправно узурпирао неутуђива природна права људи претворених у робове. „У свом највишем оправдавању људско право на живот је право на чување *правог људског* живота. У складу с тим, у Дагласовом разумевању природног закона, природно право на живот захтева природну дужност, у одређеним околностима, да се ризикује нечији пуки живот како би био обезбеђен добар живот – слободан, достојанствен и цивилизован живот, у складу са особеним природни даровима људских бића”.¹⁵ Тиме се узурпатор побунио не само против Бога, него и против *Декларације независности* којом су загарантована неутуђива права, а то је у ствари побуна против државе чији је *Декларација* темељ, што, према Дагласу, робовласнике – поред тога што су безбожници – чини и издајницима. Према томе, и освета која робовласнике може снаћи од руке роба, света је казна којом их Бог кажњава посредством потлачених праведника.

Де Бојсово „свето неслагање”, Кингова „банка правде” и ислам као излаз Малколма Екса

До скора је постојао готово општи консензус у тумачењу односа Вилијама Де Бојса (William Du Bois)¹⁶ према религији, афроамеричким црквама и хришћанству уопште. Од епизоде у којој је на Вилберфорс универзитету одбио да предводи заједничку молитву, до дубоке старости у којој се резолутно

¹⁵ „In its highest justification, the human right to life is a right to preserve a *properly human* life. Accordingly, in Douglass’s understanding of the natural law, the natural right to life entails a natural duty, in certain circumstances, to risk one’s mere life to secure a good life – a free, dignified, and civilized life, in keeping with human beings’ distinctive natural gifts”. Ibid., p. 65.

¹⁶ Де Бојс (1868–1963) је свакако једна од најзначајнијих личности афроамеричке борбе за еманципацију и изузетно продуктиван писац. Иако се, за разлику од Дагласа, родио као слободан човек, у северној држави Масачусетс, боравком на Југу рано је осетио неправду расне сегрегације која је наступила по окончању Америчког грађанског рата. Због својих политичких ставова, посебно симпатије према комунизму, иако је уживао високу међународну репутацију, Де Бојс није потпуно прихваћен у Пантеону америчких великана. Америчком естаблишменту темељно се, може се рећи, замерио целокупном својом активношћу. При томе су посебну јарост изазовали „детали” попут похвалног чланка који је написао поводом смрти Стаљина (Ибсиф Виссарионович Дзугашвили „Сталин”), или Де Бојсове посете СССР-у и сусрети са Хрушчовом (Никита Сергеевич Хрущёв) а у Кини са Мао Це Тунгом (毛泽东). Основао је Нијагара покрет (Niagara Movement) који се супротстављао тада доминантној школи мишљења другог црног лидера Букера Т. Вошингтона (Booker T. Washington) и његовој Таскиги идеологији компромиса са расном сегрегацијом. Де Бојс је оснивач и најчувеније организације Афроамериканаца, Националног удружења за унапређење (положаја) обојених људи (National Association for the Advancement of Colored People). Због политичких ставова који су га коштали тешког прогона у макартистичкој Америци добровољно је емигрирао у Гану на позив свог пријатеља, председника те афричке земље Кваме Нкрумаха (Kwame Nkrumah). Узео је и држављанство Гане, а после смрти приређена му је државна сахрана и његово тело и данас почива у маузолеју у Акри.

окренуо марксизму, тумачи његовог дела видели су га као несумњивог атеисту и то је сматрано готовом чињеницом која не изискује неко дубље претресање. Ово формално и јесте била истина, а Де Бојс је и сам експлицитно изјавио да не припада обичној хришћанској доктрини и да не верује у молитву. Новија тумачења, међутим, говоре да овај однос, као и само питање да ли је Де Бојс био религиозан, ипак нису тако једнозначни како су дуго доживљавани. У овом смислу посебно се издвајају тумачења Едварда Блума (Edward J. Blum) и Џонатона Кана (Jonathon S. Khan).

Сам Де Бојс свој однос према вери, цркви и хришћанству описује као спор и несигуран и наводи да је одрастао у школи са веронауком у којој је теологија имала истакнуто место, а да је са 17 година похађао мисионарски колеџ. За себе каже да је до матуре био верник, али да су његове сумње у верске каноне подривене током школовања на Харварду. У Немачкој је, како је написао у аутобиографији, постао „слободни мислилац”, а по повратку у Сједињене Државе био је предавач у методистичкој црначкој школи у којој су га колеге сумњичиле за неодговарајући однос према вери. Иста ствар поновила му се на Универзитету Атланте, али то је тамо ипак било толерисано.

„Од моје 30. године надаље све више сам сматрао цркву институцијом која је бранила зла попут ропства, дискриминацију на основу боје коже, експлоатацију рада и рат”, написао је Де Бојс у аутобиографији. „Мислим да је највећи дар Совјетског Савеза модерној цивилизацији била детронизација клера и одбијање проповедања религије у државним школама. Религија је и помогла и омела мој уметнички осећај. Знам старе енглеске и немачке (протестанске – прим. С. Г.) химне напамет. Волео сам њихову музику, али сам игнорисао њихове глупаве речи с промишљеном непажњом. Дивна музика коначно је дошла у верске ораторијуме које смо учили на Фиск универзитету, али је то у мени букнуло у Берлину са Деветом симфонијом и њеном Одом радости. Обожавао сам катедралу и церемонију коју сам видео у Европи, али знао сам у шта гледам када је у Њујорку кардинал постао штрајкбрехер и када се црква Христова борила против комунизма хришћанства”.¹⁷

Рекло би се да ово доста јасно говори не само шта је Де Бојс мислио о институцији цркве коју је видео као средство које владајућим слојевима помаже да учврсте доминацију цементирањем класних и расних односа, него у исто време јасно показује да он ту институцију не поистовећује са хришћанством, штавише представља је као непомирљивог противника „комунизма хришћанс-

¹⁷ „From my 30th year on I have increasingly regarded the church as an institution which defended such evils as slavery, color caste, exploitation of labor and war. I think the greatest gift of the Soviet Union to modern civilization was the dethronement of the clergy and the refusal to let religion be taught in the public schools. Religion helped and hindered my artistic sense. I know the old English and German hymns by heart. I loved their music but ignored their silly words with studied inattention. Great music came at last in the religious oratorios which we learned at Fisk University but it burst on me in Berlin with the ninth Symphony and its Hymn of Joy. I worshipped Cathedral and ceremony which I saw in Europe but I knew what I was looking at when in New York a cardinal became a strike-breaker and the Church of Christ fought the Communism of Christianity”. Du Bois, W.E.B. 1968, *The Autobiography of W.E.B. Du Bois: A Soliloquy on Viewing My Life from the Last Decade of Its First Century*, International Publishers, New York, p. 286.

тва”. Овде Де Бојс иде корак даље у односу на Дагласа који није прихватао белачку робовласничку религију Југа, али је зато пригрлио аболиционистичке беле деноминације, као и црначке цркве, укључујући Зајон методистичку (Zion Methodist Church) којој је сам приступио. Даглас је видео проблем у одређеној врсти теологије, односно њеном накарадном тумачењу, али се није због тога одрекао хришћанства већ му је, напротив, био дубоко привржен, бранећи га од оних које је сматрао лажним хришћанима.

Однос најистајнутијих афроамеричких вођа према хришћанству, малте не је лакмус папир на којем се одсликава њихово поимање пута којим ваља ходити ради отклањања претешке расне препреке. Занимљиво је пратити генезу тог односа, која није праволинијска. Тако је, на пример, за разлику од свог старијег сународника Де Бојса, баптистички свештеник и најпознатији амерички борац за људска права Мартин Лутер Кинг (Martin Luther King, Jr.), многи ближи Дагласу, јер је, баш као и он, био чврсто укореењени хришћански верник. Подједнако као Даглас, Кинг није у изворним начелима хришћанства видео ништа што би могло да омете остварење црначких снова о равноправности. У свом најпознатијем говору „Имам сан”, који је пред више од 200.000 људи одржао 28. августа 1963. године у Вашингтону, Кинг се – баш онако како би учинио Даглас – позвао на Линколнову *Прокламацију о коначној еманципацији*, на Устав Сједињених Држава и на *Декларацију независности* Томаса Џеферсона (Thomas Jefferson) које је назвао „величанственим”. Али: „Стотину година касније (мисли на *Прокламацију* – прим. С. Г.) живот црнца на жалост је обогањен оковима сегрегације и ланцима дискриминације... ми смо дошли у главни град наше државе да уновчимо чек. Када су архитекте наше републике потписале величанствене речи Устава и Декларације независности, они су потписивали признаницу на коју би сваки Американац имао право наследства. Та признаница била је обећање да ће свим људима, да, црним људима као и белим људима, бити загарантована неотуђива права на живот, слободу и потрагу за срећом. Данас је очигледно да је Америка изневерила обавезу према овој признаници, барем што се тиче њених обојених грађана. Уместо да поштује свету обавезу, Америка је црном народу дала неисправан чек, чек на чијој полеђини пише: ’без покрића’”.¹⁸ Упркос свему, међутим, Кинг је – тако слично Дагласу – непоправљиви оптимиста који одбија да поверује да је „банка правде банкротирала” и са говорнице на степеништу Линколновог меморијалног центра поручује да не одустаје од сна о равноправности и хармонији у којој ће живети бели и обојени.

¹⁸ „One hundred years later, the life of the Negro is still sadly crippled by the manacles of segregation and the chains of discrimination... we have come to our nation's capital to cash a check. When the architects of our republic wrote the magnificent words of the Constitution and the Declaration of Independence, they were signing a promissory note to which every American was to fall heir. This note was a promise that all men, yes, black men as well as white men, would be guaranteed the unalienable rights of life, liberty, and the pursuit of happiness. It is obvious today that America has defaulted on this promissory note insofar as her citizens of color are concerned. Instead of honoring this sacred obligation, America has given the Negro people a bad check, a check which has come back marked 'insufficient funds'”. King, ML 1963, 'I Have a Dream'. Available from: http://www.huffingtonpost.com/2012/01/16/i-have-a-dream-speech-text-martin-luther-king-jr_n_1207734.html.

С друге стране, Де Бојсов корак даље у односу на Дагласа састоји се у одбацивању хришћанске догме, али нипошто у активној борби против хришћанства, још мање у мржњи према религији. Иако највероватније Де Бојс није био религиозан (мада је и ово тешко поуздано тврдити јер је религиозност дубоко интимна ствар – прим С. Г.), његово тумачење природе хришћанства јужњачких цркава (као лажног) у потпуности се поклапа с Дагласовим. Де Бојс је проблем видео и у црначким деноминацијама, сматрајући да и оне доприносе одржавању расних односа тиме што анестезирају црне масе надом у онострано, у име чега их уче трпљењу.

Најрадикалнији корак даље међу Афроамериканцима направио је педесетих и шездесетих година 20. века харизматични млади црни активиста Малколм Литл (Malcolm Little), познат као Малколм Екс (Malcolm X),¹⁹ а по прихватању ислама и као Ел Хаџ Малик ел Шабаз (El-Hajj Malik el-Shabazz), који је оштро одбацио хришћанство сматрајући га религијом робова која би црнце требало вечито да држи у покорности, везане физичким, друштвеним, економским и, коначно, менталним ланцима. Уместо хришћанства, он се окренуо исламу и убрзо постао један од најутицајнијих вођа организације Нације ислама.²⁰ Њега је ислам привукао пре свега тиме што у њему није видео ону врсту понизности и покорности коју је препознавао у хришћанству. Напротив, он је, као и многи његови црни следбеници и саборци, видео у исламу снагу која Афроамериканцима помаже у отпору и ослобађању од белачке доминације. Штавише, Малком Екс себе, а ни остале Афроамериканце, уопште није ни сматрао Американцима већ – жртвом Сједињених Држава.

У говору „Гласачки листић или метак” (The Ballot or the Bullet) који је 3. априла 1964. године – непуну годину дана пре него што је убијен у атентату – одржао у Кливленду, Малколм Екс је рекао: „Не, ја нисам Американац. Ја сам један од 22 милиона црних људи који су жртве американизма. Један од 22 милиона црних људи који су жртве демократије, која је ништа до одвратна хипо-

¹⁹ Малколм Екс (1925–1965), радикални борац за права Африканаца у САД. Сматрао је да је хришћанство – не само „бело” него и хришћанство црначких конгрегација – религија робова која анестезира црнце у САД и ментално их држи у оковима, због чега је постао муслиман и прикључио се Нацији ислама коју је водио харизматични Илајаа Мухамед (Elijah Muhammad). Често је нападао друге афроамеричке лидере попут Кинга због њихове слабости и припадности хришћанству. Био је црни националиста, чак црни расиста, и сматрао је да су оружана борба и национализам кључ слободе. Сукобио се с Нацијом ислама разочаран у њеног лидера и основао је Организацију афроамеричког јединства (Organisation of Afro-American Unity). Током хаџилука у Меки 1964. дубоко су га фасцинирали призори сједињених верника свих раса и нација, видевши ислам као кључ за превазилажење расних подела. На радикалну промену схватања расних проблема и напуштање црначког анти-белог расизма посебно су утицали његови разговори с низом афричких лидера током треће посете Малколма Екса Африци у лето 1964. године, укључујући председнике Египта Гамала Абдела Насера (حسين الناصر عبد جمال), Гане Кваме Нкрумаха и Алжира Ахмеда Бен Бела (بلّة بن أحمد), који су му, како је сам рекао, помогли да увиди „опасност расизма”. Припадници Нације ислама убили су га у Њујорку 19. фебруара 1965. године, али, као и у Кинговом случају, до данас нису разјашњене околности његове смрти, а широко је распрострањена верзија да је иза његовог убиства стајала држава којој је сметао због промоције легитимности оружане борбе за достојанство Африканаца у САД.

²⁰ Афроамерички исламски религиозни покрет који је 4. јула 1930. године основао Волас Фард Махамед (Wallace Fard Muhammad).

кризија. Дакле, не стојим овде говорећи вам као Американац, или патриота, или поздрављач заставе, или махач заставом – не, не ја. Говорим као жртва овог америчког система. И видим Америку очима жртве. Не видим никакав амерички сан; видим америчку ноћну мору”.²¹

А пет дана раније у говору у њујоршком кварту Вашингтон Хајтс (Washington Heights) нагласио је да црнци немају никакве везе са темељним документима Сједињених Држава (на које се позивају Даглас и Кинг) и да је илузија да су они прављени за црнце, који нису ни учествовали у њиховом писању: „Ми смо Африканци и ми се игром случаја налазимо у Америци. Ми нисмо Американци. Ми смо људи који су раније били Африканци и који су отети и доведени у Америку. Наши преци нису били ходочасници (насељеници, бели пуританци, први колонисти Америке – прим. С. Г.). Ми се нисмо искрцали на Плимут Рок;²² Рок (камен) се искрцао на нас. Ми смо доведени овде против наше воље; ми нисмо овде доведени да будемо начињени грађанима. Ми нисмо овде доведени да уживамо уставне дарове о којима тако предивно говоре данас”.²³

Игром случаја, Де Бојс је готово био принуђен да при самом крају живота заступа ставове веома сличне гледиштима која је Малколм Екс изрицао после Де Бојсове смрти, јер је безмало дословно избачен из Сједињених Држава. Општи је, међутим, консензус да је он излаз за Афроамериканце видео у социјалистичкој (марксистичкој) идеологији и изван религиозних оквира. Као што је већ речено и та теза је доведена у питање, посебно радовима Блума и Кана. Овај други нагласак ставља на то да постоји нешто спиритуално у Де Бојсовом језику, а Блумова теза је можда још интересантнија будући да он наглашава Де Бојсов „заборављени” став да управо истинско хришћанство може да буде катализатор великих позитивних друштвених промена.

Кан налази да Де Бојс не користи религију да потисне проблематизовање несавршености у друштву већ, напротив, да их још снажније осветли: „Не могу вам увек обећати срећу, али вам могу обећати свето неслагање са несавршеним’. Предлажем да чујемо кључну фразу ’свето неслагање’, не као де-

²¹ „No, I'm not an American. I'm one of the 22 million black people who are the victims of Americanism. One of the 22 million black people who are the victims of democracy, nothing but disguised hypocrisy. So, I'm not standing here speaking to you as an American, or a patriot, or a flag-saluter, or a flag-waver – no, not I. I'm speaking as a victim of this American system. And I see America through the eyes of the victim. I don't see any American dream; I see an American nightmare”. Malcolm, X 1964, 'The Ballot or the Bullet'. Available from: http://www.edchange.org/multicultural/speeches/malcolm_x_ballot.html.

²² Један од најзначајнијих симбола америчке историје, стена у Плимуту, у садашњој америчкој држави Масачусетс, на коју су се, према предању, 1620. године искрцали путници брода „Меј-флауер” (Mayflower), бели пуритански ходочасници из Енглеске који су убрзо основали Плимутску колонију, прво веће стално насеље у региону Нове Енглеске.

²³ „We are Africans, and we happen to be in America. We are not Americans. We are a people who formerly were Africans who were kidnaped and brought to America. Our forefathers weren't the Pilgrims. We didn't land on Plymouth Rock; the rock was landed on us. We were brought here against our will; we were not brought here to be made citizens. We were not brought here to enjoy the constitutional gifts that they speak so beautifully about today. Malcolm, X 1964, 'We are Africans, not Americans'. Available from: <http://www.vlib.us/amdocs/texts/malcolmx0364.html>.

бојсовско гађење и одбацавање религије. Она је неисправно прочитана као ласкање или прекорна нерелигиозност – као да Де Бојс упозорава на светост и религију или јој прети. Уместо овога, у 'светом неслагању' треба да чујемо обећање, споразум, и тежњу за стањем незадовољства политиком и друштвом. Дебојсовско неслагање је религиозни сензибилитет и духовни подухват. 'Светост' – верски језик, идеје, приче, врлине – постају у Де Бојсовим рукама средство неслагања. Његово коришћење религије не скреће пажњу са несавршености већ је још више и намерније усмерава на несавршено и на оно што постоји како би га преобразио у светски идеал. Свето неслагање је достигнуто стање за којим Де Бојс трага. Његово свето неслагање постаје стање блаженства".²⁴

И заиста, има нечег молитвеног у језику којим пише Де Бојс, мада он у социолошким студијама комбинује језик науке и социјалистичких идеја с примедбама несавршеностима и неправдама америчког друштва ушанченог у политику расне сегрегације и огромних социјалних разлика. Али када о истим овим стварима пише у есејима и литерарним радовима, попут оних из Душа црног народа (*The Souls of Black Folk*), Дарквотера (*Darkwater: Voices from within the Veil*) или *Потраге за сребрним руном* (*The Quest of the Silver Fleece*), у Де Бојсовом језику провејава дух сетних и меланхоничних духовних песама робова и специфичног госпела из црначких цркава Југа са којима се сусрео у раној младости када је напустио родни Грејт Берингтон и преселио се у Тенеси, на дубоки Југ.

Док Кан наглашава спиритуални, односно својеврсни теистички моменат у Де Бојсовој мисли, Блум у њој налази практичну примену религије у његовој политичкој философији. Блум примећује да је Де Бојс видео одређени парадокс, односно оно што се у психологији назива когнитивна дисонанца између хришћанских принципа и праксе хришћанских цркава. Оно што је за Де Бојса „права хришћанска вера”, са учењима о једнакости и људском братству, коси се са праксом америчких белих хришћана који – да би оправдали економску добит, експлоатацију и империјализам – мењају доктрину цркве како би је ускладили са својим себичним интересима. Блум указује на Де Бојсов став да бели Американци обликују истинско хришћанство до непрепознатљивости како би се оно увек уклопило у тренутни интерес и било обично средство економског и друштвеног потчињавања. То се савршено уклапа у марксистичку теорију којој је Де Бојс нагињао, наводи Блум. Према њему, Де Бојс позива на друштвену промену која ће се збити кроз оригинална Христова учења: „Да би

²⁴ “I cannot promise you happiness always, but I can promise you divine discontent with the imperfect.” I submit that we hear the key phrase, “divine discontent,” not as Du Boisian disgust and rejection of religion. It is misread as flatly or vituperatively irreligious – as though Du Bois warns or threatens against divinity and religion. Instead, we should hear in “divine discontent” a promise, a covenant, and an urging toward a state of dissatisfaction with politics and society. Du Boisian discontent is a religious sensibility and a spiritual achievement. “Divinity” – religious language, ideas, narratives, virtues – becomes in Du Bois’s hands a tool to express discontent. His uses of religion do not distract from the imperfect but focus attention ever more intently on the imperfect and on what exists in order to transform it into a worldly ideal. Divine discontent is an accomplished state that Du Bois seeks. His divine discontent becomes a state of grace”. Kahn, JS 2009, *Divine Discontent: The Religious Imagination of W. E. B. Du Bois*, Oxford University Press, New York, p. 8.

расни односи били поправљени, да би економска експлоатација била завршена, и да искрена солидарност добије замах широм земље, нација мора да доживи обнову истинске хришћанске вере”.²⁵

Блум истиче, супротно устаљеном читању Де Бојса, да су хришћанство и, уопште, религијски мотиви и реторика, били међу носећим стубовима Де Бојсове мисли. Идејом „истинског хришћанства” и верским идиомима и реториком, Де Бојс је разматрао друштвене проблеме, решења, силе и друштво, а мерила „истинског хришћанства” – које треба да се бори против материјализма, мржње, искоришћавања, доминације и рата – одређивала су ко је хришћанин, односно у којој мери се друштво и цркве могу назвати хришћанским. Иако је црква имала историјски негативан утицај, Де Бојс управо њој даје улогу, посебно црним пасторима, на којима је терет борбе за друштвену правду засновану на истинском хришћанству.

Управо о овој теми Де Бојс је, са Мери Чрч Терел (Mary Church Terrell) и Кели Милер (Kelly Miller), писао у социолошкој студији *The Negro Church*. Њих троје се zaloжило за ново доба расног пријатељства: „Вера је Афроамериканцима била потребна, тврдили су они, због тога што је ’хришћанска црква велики мотор моралног уздицања’. Белцима је, поврх тога, истинско хришћанство било потребно због тога што би их оно лишило њиховог расизма и водило их ка равноправности угрожених група. ’Верске поуке ослободиле би белог човека његових предрасуда и дале му повод да препозна очинство Бога и братство међу људима’, тврдили су они”.²⁶ Блум указује да је Де Бојс сматрао да је та врста активизма црног свештенства „практични хришћански рад” којим би било разобличено лажно хришћанство беле Америке. Извор тог лажног хришћанства је ишчашена теологија настала због друштвене, расне и економске неједнакости: „Де Бојс је налазио хришћанско одобравање расизма, експлоатације и материјализма скоро свеприсутно у Сједињеним Државама и западном свету. Сегрегација, линчовање, одузимање права гласа и економске разлике, дале су Де Бојсу доказ да Сједињене Државе уопште нису ’хришћанска нација’ и да већина белих Американаца нису прави хришћани”.²⁷

²⁵ „For race relations to improve, for economic exploitation to end, and for genuine solidarity to sweep across the land, the nation must experience a renewal of true Christian faith”. Blum, EJ 2005, ‘Religion and Sociological Imagination of W. E. B. Du Bois’, *Sociation Today*, Volume 3, Number 1. Available from: <http://www.ncsociology.org/sociationtoday/dubois/blum.htm>.

²⁶ „African Americans needed faith, they claimed, because ’The great engine of moral uplift is the Christian church.’ Whites needed true Christianity, moreover, because it would divest them of their racism and lead them to equitable treatment of disadvantaged groups. ’Religious precepts would rob the white man of his prejudices and cause him to recognize the Fatherhood of God and the brotherhood of man,’ they asserted”. Blum, EJ 2005, ‘Religion and Sociological Imagination of W. E. B. Du Bois’, *Sociation Today*, Volume 3, Number 1. Available from: <http://www.ncsociology.org/sociationtoday/dubois/blum.htm>.

²⁷ Du Bois found the Christian authorization of racism, exploitation, and materialism almost ubiquitous in the United States and the western world. Segregation, lynching, disfranchisement, and economic disparities provided Du Bois with evidence that the United States was not a “Christian nation” and that most white Americans were not true Christians”. Blum, EJ 2005, ‘Religion and Sociological Imagination of W. E. B. Du Bois’, *Sociation Today*, Volume 3, Number 1. Available from: <http://www.ncsociology.org/sociationtoday/dubois/blum.htm>.

Блум додаје да је Де Бојс редовно нападао хришћанске мисионаре јер они заправо поплочавају пут за економски и политички империјализам. Према Де Бојсу, економски узуси које проповеда хришћанство не могу бити удаљенији од капитализма у чијој је природи да производи тлачење људи и империјализам. Због тога управо социјалистичко економско и друштвено устројство одговара истинској хришћанској вери. Блум наглашава да је Де Бојс оплеменио марксистичку теорију тиме што је истинској хришћанској вери дао улогу потенцијалног покретача великих друштвених промена, нешто што свакако Маркс није повезивао с вером и црквом: „Де Бојсов фокус на потенцијалну преображавајућу моћ истинског хришћанства указује да је он не само ревидирао марксистичку теорију додајући расу у расправе о експлоатацији, већ да је такође радикално ревидирао Маркса тврдећи да суштинска друштвена промена може да се догоди на идеолошком нивоу тако што ће истинско хришћанство да се ухвати у коштац са својим бастардизованим верзијама”.²⁸

Ово је изузетна Де Бојсова мисао и може се рећи да је у појединим случајевима имала примену у стварном животу. У Латинској Америци многи левичари и комунисти отворено су религиозни, а веома пуно свештеника је током борби била на страни комуниста, посебно када су се они борили против доминације великог северног суседа. И у Грчкој је однос комуниста према (православној) цркви био сасвим различит у поређењу са бруталним прогоном у болшевичкој Русији после Октобарске револуције или (у нешто блажој форми) у Југославији у првим годинама после Другог светског рата.

Блум додаје да се Де Бојс није одрекао мисли о томе да истинско хришћанство може да подупре друштвене промене, чак ни у тренутку када је у потпуности прихватио комунизам. И не само то: Блум истиче Де Бојсово писање библијским речником о подвизима атеистичких држава Совјетског Савеза и Кине. „Он је описивао и Совјетски Савез и комунистичку Кину у библијским терминима. Што се тиче Другог светског рата, он је држао, ’на изненађење човечанства, Давид је надвладао Голијата и Совјетски Савез је победио у рату Немачку у Стаљинграду’. Он је такође повезао нови кинески комунистички режим са Христом, ’о прелепа, стрпљива, самопожтована Кино, презрена и незаборавна, победоносна и опраштајућа, распета и васкрсла из мртвих’”.²⁹

²⁸ „Du Bois’s focus on the potentially transforming power of true Christianity indicates that he not only revised Marxian theory by adding race to discussions of exploitation, but that he also radically revised Marx by asserting that substantive social change could take place at the ideological level as true Christianity engaged in a battle with its bastardized versions”. Blum, EJ 2005, ‘Religion and Sociological Imagination of W. E. B. Du Bois’, *Sociation Today*, Volume 3, Number 1. Available from: <http://www.ncsociology.org/sociationtoday/dubois/blum.htm>.

²⁹ He described both the Soviet Union and Communist China in biblical terms. Regarding the Second World War, he maintained, “to the surprise of mankind, David overpowered Goliath, and the Soviet Union won the war over Germany at Stalingrad.” He also explicitly likened China’s new Communist regime to Christ, “Oh beautiful, patient, self-sacrificing China, despised and unforgettable, victorious and forgiving, crucified and risen from the dead”. Ibid.

Фасцинантан је спектар одговора најзначајнијих афроамеричких мислилаца на изазов хришћанства, снажно осенченог неспорном чињеницом да је оно било религија коју су упражњавали робовласници. Овде се пре свега мисли на јужњачко „бело” хришћанство, готово једино с којим су црни робови могли да дођу у додир. Даглас је прихватио ову веру веома озбиљно, до те мере да је обавезу да раскринка теологију робовласништва имао не само као Афроамериканац, одбегли роб, борац за сужње и либерал, већ је то сматрао и својом верском дужношћу.

Треба напоменути да су поједине северњачке деноминације, међу којима су се изразито истицали квекери, жестоко бориле против ропства, мада је и на северу Уније било сабраће јужњачких цркава.

Према Блумовој аргументацији, и Вилијам Де Бојс је у потпуности делио Дагласов став о томе да су многи међу белцима лажни хришћани. При томе се Блум разликује од велике већине других аутора који Де Бојса посматрају искључиво као атеисту и секуларног мислиоца социјалистичких ставова. Он, штавише, инсистира на тези да је Де Бојс оплеменио марксистичку теорију тиме што је истинско хришћанство видео као потенцијалног покретача великих друштвених промена. Де Бојс се при томе, за разлику од Дагласа, клонио уплитања религије у политичка права Афроамериканца, али је зато делио Дагласов став да су најгори управо религиозни заступници ропства, односно расне сегрегације у Де Бојсово време.

Можда је најинтересантнији радикални отклон од хришћанства Малколма Екса – не отклон од појединих његових верзија већ од хришћанства у било којем виду. Његов став да је хришћанство као такво вера намењена контроли робова, а да је излаз у исламу, можда је и контродикторан. Безусловно покораване Алаху можда делује на први поглед чудно, али Малколм Екс је у исламу видео религију која ће у наступајућем рату Афроамериканца за слободу дати снагу борцима, пре свега менталну, односно обезбедити им нови начин размишљања и погледа на живот, одакле ће уследити воља за освету и активна оружана борба за слободу. Ислам, афрички национализам и оружани отпор били су кључеви слободе у виђењу Малкома Екса. Он је у хришћанству видео глобалну веру поробљивача, са чиме се делимично поклапа и антиимперијалистички став Вилијама Де Бојса.

Кључ за разумевање односа афроамеричких политичких и интелектуалних првака према хришћанству лежи у њиховом разумевању одговора на питање слободе, њеног постизања и задржавања. За Дагласа, Де Бојса и Кинга, хришћанство само по себи није проблематично; оно је само извитоперено и злоупотребљено од његових узурпатора који и њиме оправдавају робовласништво, док је Малколм Екс заузео радикалан став који га је вероватно коштао главе.

Литература:

1. Биџер Стон, Харијета (2012): *Џиџа Томина колиба*, Пчелица, Чаџак.
2. Blum, Edward J. (2005): 'Religion and Sociological Imagination of W. E. B. Du Bois', *Sociation Today*, Volume 3, Number 1. Available from: <http://www.ncsociology.org/sociationtoday/dubois/blum.htm>.
3. Calhoun, John C. (1837): 'Slavery a Positive Good'. Available from: <http://teachingamericanhistory.org/library/index.asp?document=71>.
4. Douglass, Frederick (1857): *My Bondage and My Freedom*, Miller, Orton & Co., New York & Auburn.
5. Du Bois, W. E. B. (1920): *Darkwater: Voices from within the Veil*, Harcourt, Brace and Company, New York. Available from: The Project Gutenberg EBook of *Darkwater*, 2005.
6. Du Bois, W. E. B. (1968): *The Autobiography of W.E.B. Du Bois: A Soliloquy on Viewing My Life from the Last Decade of Its First Century*, International Publishers, New York.
7. Du Bois, W. E. B. (1903): *The Souls of Black Folk*, Oxford University Press, New York, 2007.
8. Hegel, Georg Vilhelm Fridrih (1986): *Fenomenologija duha*, BIGZ, Beograd.
9. Kahn, Jonathon S. (2009): *Divine Discontent: The Religious Imagination of W. E. B. Du Bois*, Oxford University Press, New York.
10. King, Martin Luther (1963): 'I Have a Dream'. Available from: http://www.huffingtonpost.com/2012/01/16/i-have-a-dream-speech-text-martin-luther-king-jr_n_1207734.html.
11. Myers, Peter C. (2008): *Frederick Douglass, Race and the Rebirth of American Liberalism*, University Press of Kansas, Lawrence.
12. Solženjicin, Aleksandar (2010): *Jedan dan Ivana Denisoviča*, Novosti, Beograd.
13. X, Malcolm (1964): 'The Ballot or the Bullet'. Available from: http://www.edchange.org/multicultural/speeches/malcolm_x_ballot.html.
14. X, Malcolm (1964): 'We are Africans, not Americans'. Available from: <http://www.vlib.us/amdocs/texts/malcolmx0364.html>.

AFRO-AMERICAN INTELLECTUALS AND CHRISTIANITY

Summary: One of the key questions that African American intellectuals had and still have is the question of attitude that Afro-American community should have towards Christianity. The question is whether it is the religion of enslavers, aimed at justifying the system and give slaves some hope of happiness after death, or is it a faith that represents the greatest accusation against the enslavers themselves, who by participation in the system of slavery accuse themselves and who are, by this perverted version of Christianity, committing blasphemy against Christ. This article examines that question by contrasting the ideas of several most important African American thinkers and activists, whose positions defined the lines of future debate. This article compares the views of Frederick Douglass, WEB Du Bois, Martin Luther King Jr. and Malcolm X on this issue.

Key words: Christianity, Islam, sham religion, slavery, freedom, Frederick Douglass, William Du Bois, Malcolm X, Martin Luther King Jr.